

UUSI LAEKUMISI EESTI KULTUURILOOLISSE ARHIIVI

Aastail 2016–2018 laekus Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi (EKLA) ligi 31 000 säilikut käsikirju, fotosid, kunstiteoseid ning audiovisuaalset materjali. Seda on umbes viie tuhande võrra vähem kui sellele eelnenud kolmel aastal (2013–2015). Siiski ei ole kultuuriloolise arhiivi viimaste kümnendite laekumiste statistikat vaadates, just käsikirjaliste arhiiviallikate osas, tegu üldise paberarhiivi olemasolu ja arhiivi jõudmise langustrendiga, ehkki sinnapoole tõepoolest paratamatult praeguses maailmas liigume.

Käsikirjad

Statistilistest numbritest tähenduslikum on arhiivi jõudnud allikmaterjalide sisuline pool. Jätkuvalt on hoiustamiseks laekunud mitmeid kultuuriajaloost tuntud isikute personaalkogusid või organisatsiooniarhiive. Rahvuskaaslaste programmi abil õnnestus neil aastail ka mitme väliseesti arhiivi toimetamine kirjandusmuuseumi. EKLA-sse jõudis eelneva kohapealse ettevalmistustöö tulemusel Austraalias elanud ja töötanud eesti kunstniku ja kirjaniku Gunnar Neeme (sünnipärase nimega Johannes Näkk) käsikirjaline arhiivimaterjal ning tema maalide ja Kalevipoja-aineliste tööde suur kollektsioon. Hea koostöö tulemusel Rootsist elavate väliseestlastega käidi sama programmi raames järel 1959. aastal asutatud ja tänaseks töö lõpetanud Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi Stockholmis arhiivil, mille andis üle selle viimane juhataja Paul Laan. Isikuarhiividest jõudis EKLA-sse kirjaniku ja ajakirjaniku Karin Saar-

sen-Karlstedti materjalid ning arstina töötanud Ants Andersoni perekonnaarhiiv aastast 1945–2014; Viljar Päss annetas olulist lisamaterjali Aino ja Oskar Kallase kogusse, sh nende tütre Virve ja tema abikaasa Viktor Pässiga seonduvat, ning Toomas Tuulse andis üle viimase osa oma vanemate Armin ja Liidia Tuulse kirjavahetusest. Üks suuremaid kollektsioone nende aastate laekumiste hulgas on Riias kolmes jaos toodud Ivar Ivaski isikukogu, mis muu hulgas sisaldab tema aastakümnete-pikkust kirjavahetust, päevikuid ning fotomaterjali. Väliseesti arhiividest saabus veel Rootsist Ilona Laamani ning Kanadast Harri Asi käsikirjalist materjali ja fotosid. Kogutud arhiiviainest toimetab EKLA-sse hoiule Hain Rebas Göteborgist.

Kodumaiste kirjanike ja kirjandusloolaste isikukogudest oli aastail 2016–2018 järgmisi laekumisi: Ene Mihkelson, Madis Kõiv, Ellen Niit ja Jaan Kross, Endel Nirk, Ülo Tedre, Viljar Ansko, Hugo Viires, Aino Neemre, Voldemar Rakles, Vaike Hang, Reet ja Martin Neithal. Mõned neist kogudest on väga mahukad, kogu elutööd hõlmavad, mõned väiksemad, mis ei vähenda sugugi nende väärtust. Kogukondliku ja koduloolise materjali hulka saab arvata suurepäraselt koondatud ja korrastatud Suislepa valla arhiivi (sh laualehed Suislepa Elu 1966–1984), koostajaks Elma Mälk, ning Hurda Turismitalu rajamise ja tegutsemise kroonika, koostajaks Mare Lind. Ell Maanso on kogunud ja üle andnud kultuuri- ja koduloolist materjali Puurmani vallast.

Alati ei anta arhiivi üle terviklikult, ühekorraga. EKLA talletab oma fondi-

ruumides ka isikute või organisatsioonide materjale, mis jõuavad muuseumi mitme aasta vältel, selhaaval, kuidas materjalide valdajad vaatavad üle aja jooksul kogunenud kirjavahetusi, loometööd kajastavaid käsikirju, dokumente, fotosid või muud. Aastate kulgedes on selles vallas paljudega välja kujunenud väga hea koostöö. Hiljutiste annetuste hulgas võib esile tuua Jüri Arraku kirjavahetusi, Lea Tormise teatriloolisi materjale, Heljo Männi, Paul Laane ning Helga ja Enn Nõu lisandusi nende varasematele arhiividokumentidele. Viimaste aastate laekumiste nimekirja saab täiendada veel paljude isikute ja institutsioonide arhiivimaterjalidega: Aldo Kals ja Eesti Pimedate Muuseum, Vello Ederma ja Ameerika Hääl, Eesti Kirjanike Liit, romaanivõistluste käsikirjad, Aleksandra kirjastus OÜ arhiiv 1991–2006 (sh venekeelse ajakirja Tallinn arhiiv 2015), käsikirjalised ajakirjad (Idüll ja Opositsioon 1957–1959, Noorte Looming 1964), õpilaste ajalooalased võistlustööd. Lisa saadi Andres Vanapa/Siima Škopi, Evald Kampuse ja Meinhard Laksi isikuarhiividele ning Endiste Õpilasvabadusvõitlejate Liidu ja Eesti Endiste Poliitvangide Liidu materjalidele. Liivi Jõe tõi hoiule Kotkajärve Metsaülikooli arhiivi aastast 1967–2004, Helgi Vihma andis üle Johannes Aavikuga seotud materjale, Tiina Tamman oma isa Jaan Tammaru mälestusi ja kirjavahetust ning Paul-Eerik Rummo Artur Alliksaarega seonduvat. Huvipakkuv on ka Aire Kolbre Salmre poolt USA-st saadetud Ühe dollari Eesti Kodu Abistamisaktsiooni materjalid aastaist 1991–1994.

Kahtlemata on päevikud, mälestused ja kirjavahetused kõige otsesemad ajalooallikad, mille jõudmisel muuseumidesse ja arhiividesse ei tohiks need vaid hoidlates riiulitele jääda. Pole vahet, kas tegemist on kultuuriloos tuntud inimestega või siis n-ö tavakodanikega (sageli pole teada kirjutaja täielikku nimegi) – kõigil on olnud rää-

kida ja kirja panna oma lugu. Viimastel aastatel on EKLA-sse hoiule võetud järgmiste autorite päevikud: O. Varm (eesnimi teadmata; päevik aastaist 1926–1929, kirjutaja signeeritud illustatsioonidega), O. Luht (samuti eesnimi teadmata; päevik aastast 1931), Magda Kotto (1936), Ludmilla Tukk (1930. aastad), Maria Hirv (1970–2007), Jaan Tammaru (1971–1985), Villem Gross (1972–2001), Lagle Parek (1980) ning Tiina Tamman (1984–1988, inglise keeles). Kirjapandud mälestused hõlmavad sageli vaid üht etappi kirjutaja elus: näiteks paari aasta eest arhiivi toodud Aare Lõhmussaare mälestused Siberist. Samas ei pruugi need alati olla väga isiklikud, vaid näidata loo kirjapanijat ühe osalisena vastavas ajas, ruumis, olukorras. Suurepärase näide on Jutta Matvei käsikiri „Ministrid minu elus. Ülestähendusi ENSV Kultuuriministeriumist aastatest 1964–1983”. Esiletoomist väärib hoolikalt koostatud ja väga hea vormistusega Tõnu Ojamaa-Wirro perekonnalugu koos pildimaterjali ja sugupuutabelitega. Kirjavahetusi leidub enamasti kõigis isikuarhiivides, ära tuleks aga märkida veel viimastel aastatel laekunud Jakob Liivi kirjad (1914–1937), Herbert Salu kirjad Karl Vahtrale (1945–1987, koopiad), Hillar Palametsa ja Allan Liimi kirjavahe- tus (2014–2017) ja kindlasti kirjad Ülo Tontsule Rudolf Sirgelt, Erik Schmidtilt, Arved Viirlaiult, Valev Uibopuult, Lea Tormiselt jt (1962–2015).

Fotod

On üsna tavapärane, et iga suurem arhiiv toob endaga kaasa ka pildimaterjali. Nii on EKLA fotokogu saanud viimasel kolmel aastal kokku tuhandeid säiliku- id Ivar Ivaski, Ilona Laamani, Karin Saarseni, Harri Asi, Paul Laane, Ene Mihkelsoni, Ülo Tedre, Villem Grossi, Oskar Kallase perekonna, Evald Kam- puse ja Vanemuise teatri, Vello Ederma

ja Ameerika Hääle jt fotokollektsiooni-desse. Samuti täieneb fotokogu pidevalt kirjandus- ja kultuurisündmuste pildistustega nii oma majas kui ka väljaspool.

Arhiivikogude täiendamise eesmärgil jätkati 2001. aastal alustatud projektiga „Kirjanik ja tema keskkond”, mille käigus pildistas kirjandusmuuseumi fotograaf Alar Madisson ajavahemikul 2016–2018 44 kirjanikku, kirjandusloolast ja tõlkijat, kokku 750 pildifaili.

Kunstiteosed

EKLA kunstikogu sai kõige rohkem lisa 2017. aastal, mil Austraaliast jõudis kohale Gunnar Neeme muljet avaldav maalikogu ja üle 200 Kalevipoja-ainelise joonistuse. Ühe autori nii mahuka kunstikollektsioonina ei ole see arhiivi ajaloos tavapärane. Kindlasti tuleb veel esile tõsta maale, nagu Roman Nymani „Eduard Vilde portree”, August Janseni „Salme Ekbaumi portree” ning Marju Villemi „Karl Muri portree”. Graafikokogusse lisandus arvukalt Evi Tihe-metsa raamatukujundusi ja graafilisi lehti ning Vive Tolli raamatukujundusi ja illustratsioone August Annisti, Friedebert Tuglase ja Debora Vaarandi teoste-le. Nimetamist väärivad kindlasti Ott Kangilaski joonistus Oskar Looritsast, Evald Okase tušijoonistus Kalevipojast ning tema karikatuurid (kukröniks) aastast 1947, Lembit Lõhmuse gravüür Jaan Tõnissonist, Henno Arraku puu-gravüür Alliksaarest. Registreeriti ka Urmas Ploomipuu, Leili Muuga, Henn Sarapi, Arkadio Laigo jt graafilisi töid. Skulptuurikogu täienes kahe tööga: Jaan Varese „Paul Kuusberg” ja Edgar Viiese „Heiti Talvik”.

Filmid ja helisalvestised

On olnud aastaid, mil audiovisuaalsesse kogusse on laekunud vaid üksikuid filme või helisalvestisi. Viimase kolme aasta kokkuvõttes on need numbrid aga

arhiivi jaoks üsna muljet avaldavad, põhjuseks ettevõtlike inimeste mitme aasta töö tulemusel sündinud tervik-kollektsioonid. Siinjuures on oluline, et mitmele kogule on lisatud litereeringud ja selle tööga kaasnenud paber-dokumendid. Sellised on näiteks Merle Karusoo juhtimisel XX sajandi eestlaste elulugude kogumisega tegelenud Pirgu mälusektori arhiiv, Heino Pedusaare vestlused ja intervjuud muusikutega ja muusikutest ning eesti heliplaadi-salvestised aastaist 1901–1938, Edakai Simmermanni intervjuud eesti vaimu-likega ja Roomari Kurvitsa poolt üle antud 58 intervjuud endiste ajakirjani-kega.

Ilmar Kõverik annetas arhiivile 127 DVD-d, millel on videosalvestistena ürituste sarjas „Juured” jäädvustatud Helme kihelkonnast pärit praeguseks tuntud inimeste mälestused, elulood ja intervjuud, lisaks enam kui 400 kassetti algmaterjalidega.

Ivi Zajedova annetas intervjuusid väliseesti kogukondadest, Eva Lille usutlusi ja filme eesti kultuuritegelas-tega; Karin Saarseni isikuarhiivi hul-gas leidis kassette intervjuude, kõnede ja sõnavõttudega. Lea Tormis andis üle teatralaste raadiosaadete salvestisi ning Helga Meritsi filmi „The story of the Baltic University” (esilinastunud 2015). Samuti täienes kogu paari luuleplaadiga Eesti Kirjanduse Seltsi algatatud sar-jast „Kirjanike hääled”, millel seekord on oma luulet lugemas jäädvustatud Viivi Luik ja Leelo Tungal.

Siinkohal ei ole nimetatud kaugeltki mitte kõiki nende aastate laeku-misi. Registreeritud on aga iga üksik EKLA-sse toodud arhivaal ning oma registrinumbriga on need kindlas kohas kiiresti leitavad. Kahtlemata oleks uurijate jaoks väga mugav, kui suurte kolle-ktsioonide (ja mitte ainult nende) iga arhiivisäilik – olgu see siis üks kiri või mitmekümnest kirjast koosnev kirja-vahetus, üks artikkel või dokument, foto või graafiline leht – oleks arhivaa-

ride kirjeldatuna juba ka andmebaasist kättesaadav. Paraku võtab selleni jõudmine aega. Ühe suure arhiivi läbitöötamine ja süstematiseerimine koos säilikutte vormistamise ja andmesisestusega võib mõnikord kesta enam kui aasta, suuresti sõltub see ka arhiivi algsest seisukorrast. Kuni aga arhiivimaterjal ootab hoidlates korrastamiseks oma aega, pole see teadlastele, uurijatele ja teistele huvilistele sugugi mitte päris kättesaamatu. Vajadusel on konkreetse

materjali leidmiseks läbi vaadatud mitmeid kaste pabereid ja seda on teinud just uurijad ise. Tõsi – registriraamatu sissekandeid andmebaasis ei näe keegi peale arhiivitöötajate. Seega kehtib arhiivis uurijatele kas just kirjutamata reegel, kuid hea soovitus küll: oska küsida. Eks arhiiviallikate otsimine eeldabki lisaks huvile kannatlikkust ning aega.

VILVE ASMER